

Jędrzej Grabowski

Rozważania dotyczące określenia właściciela kapitału po stwierdzeniu nieważności umowy kredytu walutowego na przykładzie kredytów frankowych

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę określenia właściciela kapitału oddanego do dyspozycji w ramach kredytu walutowego udzielonego we frankach szwajcarskich. Celem artykułu jest analiza oraz omówienie problematyki stwierdzenia nieważności umów kredytów walutowych w orzecznictwie sądów powszechnych i próba oceny zasadności roszczeń banków w stosunku do powodów (klientów), którym udzielone zostało finansowanie we franku szwajcarskim.

1. Wstęp

1.1. Cel pracy i metoda badawcza

Istotą umów kredytów walutowych, których przykładem są umowy kredytu zawierane we frankach szwajcarskich (CHF) jest to, że w zależności od umowy biorca kredytu albo wnioskuję o udzielenie kredytu w walucie polskiej (PLN) i w takiej walucie to finansowanie otrzymuje, jednakże kwota kredytu jest uzależniona od aktualnego kursu CHF (kredyt indeksowany) albo wnioskuję o kwotę w PLN, otrzymuje kwotę, o którą wnioskował w PLN, a w umowie kredytowej kwota kredytu określona jest w CHF (kredyt denominowany). Finansowanie na drodze kredytu denominowanego wiąże się jednak z ryzykiem, że biorca kapitału może otrzymać wyższą lub niższą kwotę niż tę, o którą wnioskował. Umowy kredytu we franku szwajcarskim były chętnie zawierane, ponieważ były szeroko promowane przez banki jako bardziej korzystne, a sam frank szwajcarski jako bardzo stabilna waluta. Ostatecznie kurs CHF znacznie wzrósł, a całość finansowania okazała się bardziej kosztowna niż zakładano.

Zgodnie z informacjami udostępnionymi przez Biuro Informacji Kredytowej w okresie od 2005 r. do 31.3.2016 r. udzielono 604 801 kredytów mieszkaniowych we frankach szwajcarskich (w porównaniu np. do 106 442 kredytów w Euro i 2 847 kredytów w USD

udzielonych w tym samym okresie)¹. Niewątpliwie ze względu na skalę, na jaką udzielane były kredyty w CHF i skutki w postaci bardzo wysokiego wzrostu kwoty pozostałej do spłaty dla wielu kredytobiorców tematyka kredytów frankowych zasługuje na szeroką analizę faktyczną i prawną.

Stan na miesiąc	03.2016 r.	06.2016 r.	01.2017 r.	06.2017 r.	10.2017 r.	12.2017 r.	06.2018 r.	12.2018 r.	06.2019 r.	12.2019 r.
Liczba czynnych kredytów we frankach (w szt.)	534,6 tys.	529 tys.	519 tys.	508 tys.	500 tys.	495,61 tys.	482,15 tys.	469,69 tys.	458,83 tys.	451,62 tys.
Liczba kredytobiorców frankowych	907,6 tys.	899 tys.	900 tys.	882 tys.	868,32 tys.	860,93 tys.	838,17 tys.	817,58 tys.	798,84 tys.	786,62 tys.
Wartość czynnych kredytów mieszkaniowych we frankach (w zł)	136,8 mld	140,12 mld	136,81 mld	123,78 mld	114,03 mld	109,58 mld	110,71 mld	107,1 mld	102,8 mld	101,8 mld

Źródło - Opracowanie własne na podstawie materiałów udostępnianych na stronie BIK²

Z powyższej tabeli wynika, że od 2016 roku (oprócz stycznia 2017 r., kiedy zanotowano wzrost), co do zasady, progresywnie zmniejsza się liczba kredytobiorców frankowych. Jednakże według ostatnich danych udostępnionych przez BIK, uwzględniających stan na grudzień 2019 r., liczba kredytobiorców frankowych wyniosła aż 786,62 tysiąca osób, co oznacza, że kredyt frankowy oraz potencjalne negatywne skutki i obciążenia z niego wynikające dotyczą nadal znacznej liczby osób, w związku z czym analiza niektórych skutków unieważnienia umowy kredytu frankowego (i równoległe pożyczki) jest tym bardziej uzasadniona.

Autor posłużył się dogmatycznoprawną analizą tekstu prawnego, przywołując zarówno stanowiska doktryny, jak i stanowiska sądów powszechnych, dodatkowo przedstawił swoje spostrzeżenia i uwagi.

2. Umowa kredytu

Umowa pożyczki oraz umowa kredytu z perspektywy typowego konsumenta³, czyli osoby fizycznej dokonującej z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej

¹ <https://media.bik.pl/informacje-prasowe/333117/walutowe-kredyty-mieszkaniowe-w-latach-2005-2016> [dostęp 14.5.2020 r.].

² <https://media.bik.pl/> [dostęp 14.5.2020 r.].

³ Autor celowo ogranicza rozważania do perspektywy osoby fizycznej (konsumenta) i pomija pozostałe podmioty wymienione w art. 70 ustawy z 29.8.1997 r. - Prawo bankowe, tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2357 ze zm., dalej jako „p.b.” ze względu na ich trudniejszą sytuację (potencjalnie mniejszą znajomość relewantnych regulacji prawnych).

bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową⁴, a zatem osoby nieposiadającej specjalistycznej wiedzy w zakresie działalności bankowej, nie różni się niczym prócz nazwy, bowiem działalność bankowa nie tylko należy do wysoce skomplikowanych, ale również najczęściej pozostaje poza obszarem zainteresowań konsumentów.

Bank jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym⁵. Zgodnie z art. 69 p.b. przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu. Umowa kredytu powinna być zawarta na piśmie, a do jej elementów przedmiotowo istotnych należy określić: stron umowy, kwoty i waluty kredytu, celu kredytu, zasad i termin spłaty kredytu, wysokości oprocentowania kredytu i warunków jego zmiany, sposobu zabezpieczenia spłaty kredytu, zakresu uprawnień banku związanych z kontrolą wykorzystania i spłaty kredytu, terminów i sposobu postawienia do dyspozycji kredytobiorcy środków pieniężnych, warunków dokonywania zmian i rozwiązania umowy oraz wysokości prowizji, jeżeli umowa ją przewiduje, a w przypadku umowy o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska, szczegółowych zasady określania sposobów i terminów ustalania kursu wymiany walut, na podstawie którego w szczególności wyliczana jest kwota kredytu, jego transz i rat kapitałowo-odsetkowych oraz zasad przeliczania na walutę wypłaty albo spłaty kredytu.

Działalność kredytowa banków opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu zbudowanej przez banki bazy depozytowej, powstałej w wyniku gromadzenia od klientów wkładów pieniężnych dla potrzeb prowadzenia działalności kredytowej i pożyczkowej⁶. W momencie powierzenia/przekazania bankowi środków (wkład pieniężny), klient przenosi własność środków pieniężnych na bank, a bank zobowiązuje się do zwrotu tej kwoty na żądanie wierzyciela (klienta)⁷. Tym samym niewątpliwym jest, że w tej fazie właścicielem środków pieniężnych (depozytów) jest bank.

⁴ Artykuł 22 ustawy z 23.4.1964 r. - Kodeks cywilny, Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm., dalej jako „k.c.”.

⁵ Artykuł 2 p.b.

⁶ P. Zapadka, A. Mikos-Sitek, *Prawo finansów publicznych*, wyd. 3, Warszawa 2014, s. 26.

⁷ Zob. np. P. Bartosiewicz, *Odpowiedzialność odszkodowawcza banku za wadliwe wypowiedzenie umowy kredytu udzielonego przedsiębiorcy*, WKP 2017, LEX, roz. II pkt 1.

Następnie wnioskodawcy zostaje udzielony kredyt. Jak wynika z art. 69 p.b. przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji biorcy kredytu określonej kwoty z przeznaczeniem na określony cel i na oznaczony czas. Oznacza to, że na tym etapie bank nie przenosi własności pewnej sumy pieniężnej na kredytobiorcę a oddaje mu tę kwotę do dyspozycji – klient banku teoretycznie może nie spełnić swojego zobowiązania wobec banku (tj. wykorzystania kwoty oddanej mu do dyspozycji) i w zależności od umowy np. zapłacić odpowiednią prowizję (zgodnie z art. 77 p.b.). Kredytobiorca nie jest zobowiązany do wykorzystania sumy kredytowej, ponieważ jest on wierzycielem banku w zakresie wykonania przez bank obowiązku oddania środków pieniężnych do jego dyspozycji⁸. Kredytobiorca w ramach swojego świadczenia zobowiązany jest do zapłaty odsetek od kwoty kredytu faktycznie wykorzystanego⁹. Oznacza to, że w przypadku braku odpowiednich zastrzeżeń w umowie kredytu niewykorzystanie kredytu (nawet w części) nie skutkuje powstaniem obowiązku zapłaty odsetek, a jedynie prowizji, jeżeli została zastrzeżona.

Ostatecznie następuje złożenie dyspozycji wypłaty kwoty kredytu przez kredytobiorcę. Świadczenie banku polega na oddaniu do dyspozycji kredytobiorcy określonej wartości majątkowej wyrażonej w jednostkach pieniężnych (sumy pieniężnej), czego nie należy identyfikować z przeniesieniem własności znaków pieniężnych¹⁰. Przyjęcie, że świadczenie banku polega na zapewnieniu kredytobiorcy czas możliwości czasowego korzystania ze środków pieniężnych przeznaczonych na określony cel, a jeżeli kredytobiorca złoży dyspozycję wypłaty kredytu, bank powinien przenieść środki pieniężne na własność kredytobiorcy zgodnie z umową kredytu¹¹, wydaje się niesłuszne. Celowo wyróżnienia ustawodawca umowę kredytu bankowego jako umowę nazwaną w p.b., której udzielanie mieści się w czynnościach bankowych *sensu stricto* i tym samym odróżnia ją od umowy pożyczki, której może udzielać podmiot niebędący bankiem. Przeniesienie własności środków pieniężnych na własność biorcy finansowania jest cechą umowy pożyczki. Zaakceptowanie, że taki sam skutek wywołuje umowa kredytu wypacza jej szczególne i odmienne od umowy pożyczki uregulowanie.

Po złożeniu dyspozycji wypłaty kwoty kredytu i wypłaceniu sumy pieniężnej przez bank biorca kapitału ma realną możliwość wykorzystania kredytu, ponieważ może przeznaczyć

⁸ M. Bączyk w: M. Stec (red.), *Prawo umów handlowych, System prawa handlowego*, tom 5, Warszawa 2017, Legalis – do art. 69 p.b.

⁹ W. Pyziół w: E. Mastalska-Fojcik (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2007, LEX – do art. 69 p.b.

¹⁰ J. Molis, F. Zoll (red.), *Prawo bankowe, komentarz*, tom I i II, Zakamycze 2005, LEX - do art. 69 p.b.

¹¹ Por. P. Bartosiewicz, *op.cit.*, roz. II pkt 1. W przywoływanej monografii złożenie dyspozycji wypłaty kwoty kredytu zostało opisane w fazie drugiej.

go na cel określony w umowie kredytu. Oddanie do dyspozycji środków pieniężnych ma zapewnić kredytobiorcy ich wykorzystanie w sposób odpowiadający jego interesom uwidocznionym w umowie kredytowej¹².

Rozbieżności interpretacyjne nie pojawiają się w przypadku umowy pożyczki. Jest ona umową nazwaną w k.c. oraz należy do czynności bankowych *sensu largo*. O ile umowa kredytu jest objęta monopolem banku, umowa pożyczki może być udzielona przez bank w ramach wykonywania czynności bankowej *sensu largo*, której przedmiotem są wyłącznie pieniądze¹³. Ograniczenie czynności bankowych związanych z udzieleniem pożyczek do pożyczek pieniężnych wynika z art. 5 ust. 2 pkt 1 p.b., w którym do katalogu czynności bankowych *sensu largo* została wprowadzona jedynie pożyczka pieniężna, a nie pożyczka w ogólnym znaczeniu.

Zgodnie z dominującym poglądem różnica między obiema umowami polega na tym, że umowa pożyczki w odróżnieniu od umowy kredytu wiąże się z przeniesieniem własności do pożyczanych środków pieniężnych¹⁴.

3. Nieważność umowy kredytu / pożyczki

Powodowie (klienci) w powództwach wnoszonych do sądu przeciwko bankom żądają najczęściej deklaratoryjnego stwierdzenia nieważności umów kredytu we franku szwajcarskim. W pozwach podnoszą zarzut nieważności umowy spowodowany m.in. nieokreśleniem w umowie kredytu w sposób prawidłowy kwoty i waluty kredytu¹⁵, brakiem określenia w umowie wysokości świadczenia, do spełniania którego zobowiązani byli kredytobiorcy, poprzez nieokreślenie kwot rat, w których miał być spłacany kredyt, brakiem obiektywnego i weryfikowalnego sposobu ich ustalenia i sprzecznością umowy z art. 69 p.b.¹⁶. Nieważność czynności prawnej została uregulowana w art. 58 k.c., zgodnie z którym czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy (§1), nieważna jest czynność

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z 10.2.2004, IV CK 437/02, M. Prawn. 2005/18/907, LEX nr 154320.

¹³ Por. P. Zapadka, op. cit., s. 29.

¹⁴ Zob. B. Paxford w: H. Gronkiewicz-Waltz (red.), Prawo bankowe. Komentarz, Warszawa 2013, Legalis – do art. 69 p.b.; R. Sikorski (red.), Prawo Bankowe. Komentarz, wyd. 1, Warszawa 2015, Legalis – do art. 69 p.b. i lit. tam cytowana; A. Kawulski, *Prawo bankowe. Komentarz*. LexisNexis 2013, LEX – do art. 69 p.b. oraz Z. Ofiarski, *Prawo bankowe. Komentarz*. Lexis Nexis 2013, LEX - do art. 5 p.b.

¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 13.6.2019 r., V ACa 701/18, Legalis nr 2252720.

¹⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 22.2.2019 r., XXIV C 924/16, LEX nr 2669182.

prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, a jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana (§ 2 i 3)¹⁷. Nieważna bezwzględnie czynność prawna nie wywiera skutków prawnych i jest nieważna od samego początku¹⁸. Odnosząc powyższe do umowy kredytu, oznacza to, że należy ją traktować, jakby nigdy nie była zawarta, a wszelkie kwoty wpłacane między stronami tej umowy są nienależne.

Biorąc ten dominujący pogląd doktryny¹⁹ pod uwagę i nawiązując do opisanych wyżej etapów udzielenia kredytu, uznać należy, że **w momencie określenia przez sąd umowy kredytu jako nieważnej właścicielem kredytu nie jest kredytobiorca** (jeśli w momencie wydania dyspozycji wypłaty kwoty kredytu właścicielem środków stawałby się kredytobiorca) **tylko bank udzielający kredytu.**

4. Świadczenie nienależne

Kredytobiorcy, którzy zawierali umowy kredytu we franku szwajcarskim w pozwach przeciwko bankom najczęściej wnioskowali o ustalenie nieważności umowy kredytu ze względu na abuzywność klauzul indeksacyjnych w umowie kredytu i zwrot uiszczonych rat kapitałowo-odsetkowych jako nienależnego świadczenia²⁰. Po wyeliminowaniu postanowień o indeksacji kredytu do waluty obcej ze względu na ich abuzywność wynikającą z jednostronnego (dowolnego) określania przez banki wysokości rat kredytu waloryzowanego kursem CHF, umowa kredytu nie ma podstawowych elementów konstrukcyjnych²¹.

¹⁷ Zob. Uchwała Sądu Najwyższego z 12.10.2001 r., III CZP 55/01, LEX nr 49101.

¹⁸ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne - część ogólna*, Warszawa 2015, s. 351.

¹⁹ Podobny pogląd przedstawia również P. Nazaruk w: P. Nazaruk, J. Ciszewski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wolters Kluwer Polska 2019, LEX – do art. 58 k.c.; K. Piasecki, *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2003, LEX – do art. 58 k.c.; A. Janiak w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, wyd. II. Wolters Kluwer Polska, 2012, LEX – do art. 58 k.c. i lit. tam cytowana.

²⁰ Zob. Wyrok Sądu Okręgowego w Sieradzu z 4.3.2020 r., I CA 46/20, LEX nr 2956450; Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 22.2.2019 r., XXIV C 924/16, LEX nr 2669182; Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 11.3.2020 r., XXV C 2822/18, LEX nr 2937486; Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 22.8.2016 r., III C 1073/14, LEX nr 2096129; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 30.12.2019 r., I ACa 697/18, LEX nr 2772916.

²¹ W kontekście abuzywności klauzul umownych zachęcam do zapoznania się z literaturą: W. Gontarski, *Nieważność klauzul abuzywnych w umowie kredytu hipotecznego. Glosa do wyroku TS z dnia 21 grudnia 2016 r., C-154/15, C-307/15 i C-308/15*, LEX/el. 2017; T. Nowakowski, *Skuteczność kredytów denominowanych udzielonych we frankach szwajcarskich. Glosa do wyroku s.apel. z dnia 30 maja 2018 r., I ACa 1233/17*, Glosa 2019, nr 4, s. 56 i n, oraz A. Partyk, *Zadłużenie "frankowiczów" to skutek stosowania niedozwolonych klauzul umownych*, LEX/el. 2018

Świadczeniem nienależnym jest przysporzenie korzyści majątkowej przez jeden podmiot (*solvens*) na rzecz podmiotu drugiego (*accipiens*) w stosunku zobowiązaniowym, który nie istnieje. Roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia (kondykcje) przysługują w sytuacjach takich jak nieistnienie zobowiązania (*condictio indebiti*), odpadnięcie podstawy prawnej świadczenia (*condictio causa finita*), nieosiągnięcie celu świadczenia (*condictio ob rem*), bezwzględna nieważność czynności prawnej (*condictio sine causa*).

Ze względu na dochodzenie nienależnego świadczenia w oparciu o *causa finita* i *condictio sine causa* skupię się tylko na nich. *Causa finita* zachodzi, gdy świadczenie było należne, ze względu na istniejącą w chwili jego zawarcia podstawę prawną, lecz stało się nienależne później, bo podstawa ta odpadła. Innymi słowy, świadczenie zostało skutecznie spełnione *solvendi causa*, lecz zobowiązanie, którego umorzeniu służyło, przestało następnie istnieć *ex tunc* lub *ex nunc*. Nieważność czynności prawnej jako podstawa nienależnego świadczenia (*condictio sine causa*) stanowi modyfikację przesłanki braku podstawy spełnianego świadczenia, ze względu na sankcję *ex tunc* nieważności czynności prawnej, stanowiącej podstawę spełnianego świadczenia, która jednak nie zostaje konwalidowana (mimo takowej możliwości) po dacie jego spełnienia przez *solvens*'a²².

Uzyskanie nienależnego świadczenia jest szczególnym przypadkiem bezpodstawnego wzbogacenia. W typowej sprawie frankowej o zapłatę sąd bierze nieważność umowy pod rozagę z urzędu i rozlicza strony. Na gruncie spraw frankowiczów przyjmuje się dwie metody rozliczeń, według tzw. teorii salda²³ lub panującej²⁴ teorii dwóch kondykcji. Według tej drugiej każde roszczenie o wydanie korzyści należy traktować niezależnie, a ich kompensacja jest możliwa tylko w ramach instytucji potrącenia²⁵. Oznacza to, że obie strony są wobec siebie zobowiązane, tzn. bankowi przysługuje roszczenie o zwrot udostępnionego kapitału a kredytobiorcy roszczenie o zwrot spłaconych rat kapitałowo-odsetkowych. Teoria salda z kolei zakłada pewne 'wyręczenie' stron przez sąd i rozliczenie stron (w kwocie będącej różnicą między należnymi kwotami) w ramach jednego stosunku prawnego dwustronnie zobowiązującego do zwrotu wzajemnych świadczeń, które można kompensować w ramach wzajemnego rozliczenia bez zarzutu potrącenia. W mojej ocenie bardziej odpowiednia jest teoria salda.

²² Zob. D. Fuchs i A. Malik w: M. Frasz (red.), M. Habdas (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534), Wolters Kluwer Polska, 2018, LEX – do art. 410 k.c.

²³ Teorię saldą posłużył się przykładowo Sąd Okręgowy w wyroku z XXV C 2576/18, LEX nr 2618756.

²⁴ R. Trzaskowski w: J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II. Wolters Kluwer Polska, 2018, LEX – do art. 405 k.c. i lit. tam cytowana.

²⁵ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 6.2.2020 r. XXV C 1046/17, LEX nr 2847189; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 29.1.2020 r. I ACa 67/19, LEX nr 2817620.

Analiza charakteru zadłużenia z tytułu nieważnej umowy kredytu prowadzi do wniosku, że spłata zadłużenia nie jest obowiązkiem umownym „kredytobiorcy”, a wynika z przepisów regulujących bezpodstawne wzbogacenie, nie zaś z teorii dwóch kondykcji²⁶. Bez wątpliwości pozostaje fakt, że konsument decydując się na zawarcie umowy kredytu (nawet takiej, która jak się później okazuje, jest nieważna) rozumie a przynajmniej powinien zakładać, że z kapitału banku zostaną udzielone mu fundusze, to znaczy że bank odda mu do dyspozycji kwotę kredytu (zubożeje), a kredytobiorca uzyska finansowanie określonego w umowie kredytu celu (wzbogaci się). Zubożenie banku będzie się zmniejszało z każdą kolejną wpłatą raty kredytu i odsetek przed kredytobiorcą aż do momentu spłaty całości kwoty kredytu. Za udzielony kredyt bankowi należy się wynagrodzenie (w postaci odsetek lub prowizji), które biorca kapitału musi spłacać obok rat kredytu. Po spłacie kwoty udzielonej do dyspozycji w ramach umowy kredytu bank staje się wzbogaconym a kredytobiorca zubożonym w zakresie nadpłaty, gdy suma spłaconych rat kredytu przewyższa wysokość przekazanego mu przez bank kapitału.

Skoro, jak wynika z powyższego, stan wzbogacenia/zubożenia jest zmienny w czasie to przyjęcie teorii dwóch kondykcji prowadziło do sytuacji, w której obie strony są wobec siebie wzajemnie wzbogacone, a rozliczenie tego bezpodstawnego wzbogacenia skutkowało by tym, że obaj wzbogacony (bank i kredytobiorca) zobowiązani byłiby do zwrotu całego uzyskanego świadczenia, chyba że jedna ze stron złożyłaby oświadczenie o potrąceniu należności. Zgodnie z doświadczeniem życiowym należy stwierdzić, że świadomy kredytobiorca takie oświadczenie by złożył, ponieważ jednorazowy zwrot całej kwoty kredytu wiązałby się z dużym obciążeniem dla jego sytuacji finansowej i potencjalnymi sporami w tej kwestii z bankiem.

Kolejnym argumentem przemawiającym za zastosowaniem teorii salda jest to, że umowa kredytu jest umową dwustronnie zobowiązującą i odpłatną (podobnie jak umowa pożyczki), ale nie wzajemną, wobec czego nie ma podstaw do wysuwania teorii dwóch kondykcji. Obowiązek zwrotu świadczenia wynikającego z nieważnej czynności prawnej nakazuje uwzględniać aktualny na datę orzekania stan wzbogacenia/zubożenia stron²⁷.

Reasumując, zastosowanie teorii salda wydaje się znacznie bardziej korzystne z perspektywy kredytobiorcy i kredytodawcy pod względem rozliczeń, zarówno ze względu na szybkość tego rozwiązania jak i łatwiejsze wyegzekwowanie świadczenia.

²⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 30.12.2019 r., I ACa 697/18, LEX nr 2772916.

²⁷ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.12.2019 r., I ACa 442/18, Legalis nr 2277063. Temat zasądzenia wzbogacenia istniejącego w chwili wyrokowania porusza również R. Trzaskowski, op.cit. – do art. 405 k.c.

5. Przedawnienie roszczeń

Roszczenia z tytułu umowy kredytu niewątpliwie są związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, a jako takie przedawniają się po trzech latach²⁸. Kwestią istotną z perspektywy stron stosunku zobowiązaniowego wynikającego z nieważnej umowy kredytu jest wyznaczenie chwili, z jaką zaczyna biec termin przedawnienia. Bieg przedawnienia roszczenia wynikającego z zobowiązania bezterminowego rozpoczyna się w dniu, w którym świadczenie powinno być spełnione, gdyby wierzyciel wezwał dłużnika do wykonania zobowiązania w najwcześniejszym możliwym terminie, niezależnie od świadomości uprawnionego co do przysługiwania mu roszczenia.

W orzecznictwie sądów powszechnych rysują się dwa różne stanowiska. Pierwsze z nich zakłada, że trzyletni termin przedawnienia roszczeń o zwrot świadczeń stron nieważnej umowy kredytowej rozpoczyna bieg od chwili wydania takiego konstytutywnego orzeczenia przez sąd²⁹. Zgodnie z drugim, zwrot nienależnego świadczenia w postaci spłaconych rat kapitałowo-odsetkowych uiszczanych okresowo w wykonaniu umowy kredytu nie ma charakteru okresowego, jest to bowiem roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia, więc zasadnym jest zastosowanie dziesięcioletniego okresu przedawnienia³⁰.

Na tle dyrektywy 93/13/EWG³¹ Sąd Najwyższy jasno wskazał, że dotychczasowy dorobek TSUE nie wyklucza wynagrodzenia za bezpodstawne (bezumowne) korzystanie przez strony z kapitału kontrahenta. „Zbyt uproszczone jest też stwierdzenie, że wskutek uznania podstaw do żądania przez bank wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału unikałby on negatywnych konsekwencji związanych z zastrzeżeniem niedozwolonego postanowienia. W wielu przypadkach otrzymane wynagrodzenie byłoby znacznie niższe niż świadczenia konsumenta spełniane na podstawie niedozwolonej klauzuli (z uwzględnieniem ryzyka kursowego), a ponadto nieważność umowy nieuchronnie prowadzi do upadku zabezpieczeń akcesoryjnych (w tym zwłaszcza hipoteki), co istotnie zwiększa ryzyko banku. Dodatkową negatywną konsekwencją jest też pozostawienie w ręku konsumenta decyzji co do upadku

²⁸ Odmienne stanowisko P. Drapały przywołuje R. Trzaskowski, op.cit. - do art. 405 k.c. zaznaczając, że zdaniem P. Drapały roszczenie z nienależnego świadczenia, ze względu na swą naturę, nie powinno być traktowane jako związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, nie służy bowiem osiągnięciu celów stanowiących przedmiot działalności przedsiębiorcy.

²⁹ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 20.1.2020 r. I ACa 635/19, LEX nr 2817682.

³⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 6.2.2020 r. XXV C 1046/17, LEX nr 2847189; Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z 24.1.2020 r., I C 436/18 LEX nr 2940108. Sądy w swoich rozważaniach oparły się o art. 5 ust. 3 ustawy z 13.4.2018 r. o zmianie ustawy kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2018 r. poz. 1104).

³¹ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, Dz. U. UE. L. z 1993 r. Nr 95, str. 29.

umowy, która może być podjęta z uwzględnieniem indywidualnych okoliczności i aktualnej sytuacji rynkowej (w tym aktualnej <<ceny>> kredytu, którego zaciągnięcie może być niezbędne w celu zaspokojenia należności banku)³². Kwestią do rozważenia zatem pozostaje, czy takie uprawnienie nie wynika z przepisów prawa cywilnego³³.

Bardziej przekonywający wydaje się pogląd, zgodnie z którym termin przedawnienia wynosi trzy lata od chwili wydania orzeczenia przez sąd. Zasadne wydaje się także ‘rozciągnięcie go’ na wynagrodzenie przysługujące bankowi za korzystanie z jego kapitału w przypadku orzeczenia o nieważności umowy kredytu. Nietrudno bowiem przekalkulować potencjalną stratę banku i zysk kredytobiorcy, który w ten sposób uzyskał bardzo tani kredyt. Najmniej sprawiedliwym z kolei byłoby określenie trzyletniego terminu przedawnienia roszczeń banku liczonych od momentu wypłaty kwoty kredytu/uruchomienia każdej transzy. W takiej sytuacji kredytobiorcy otrzymywaliby tak naprawdę darmowe finansowanie, co stałoby w całkowitej sprzeczności z zasadami współżycia społecznego jako uprzywilejowujące względem banków i innych kredytobiorców spłacających swoje zobowiązania wynikające z umów kredytu. Przyjęcie pierwszego rozwiązania rozwiązałoby kwestie potencjalnego nadużycia prawa podmiotowego³⁴, jednakże to praktyka sądów powszechnych pokaże, która linia orzecznicza zyska przewagę.

6. Podsumowanie

Sprawy dotyczące kredytów frankowych będą przedmiotem orzeczeń sądów jeszcze przez dłuższy czas. Wydaje się, że nieważność umowy kredytu we frankach szwajcarskich rozwiązuje problem kredytobiorcy. Jednak samo stwierdzenie nieważności umowy kredytu przez sąd nie zawsze prowadzi do pożądaných z perspektywy klientów banków efektów.

Banki słusznie dochodzą swoich praw wynikających z udzielenia kapitału biorcom³⁵. Zasadnym wydaje się dochodzenie roszczeń za korzystanie z kapitału banku przez kredytobiorcę i wystąpienie w tym celu z powództwem wzajemnym. Wniesienie takiego pozwu pozwala na uzyskanie wzajemnej kompensaty roszczeń, a w przypadku, w którym zasądzona w wyniku pozwu wzajemnego kwota przewyższa kwotę roszczenia pierwotnego powoda

³² Wyrok Sądu Najwyższego z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344.

³³ Np. z art. 405 k.c. albo art. 224 i n. k.c.

³⁴ Zgodnie z art. 5 k.c.

³⁵ <https://www.rp.pl/Banki/301239875-Frankowicze-nie-musza-zaplacic-za-kapital.html> [dostęp 14.6.2020 r.], https://rf.gov.pl/aktualnosci-z-rynku/bankowosc-i-rynek-kapitalowy/Uniewaznienie_umowy_kredytowej_oznacza_koniecznosc_wzajemnych_rozliczen_pomiedzy_bankiem_a_kredytobiorca__23036 [dostęp 15.6.2020 r.]

pozwała nie tylko na uzyskanie wzajemnej kompensaty roszczeń, ale również na uzyskanie kwoty pozostałej po kompensacie do wysokości kwoty zasądzonej. Niepodważalnym bowiem jest, że rozporządzanie częścią kapitału banku przeznaczoną na udzielenie kredytu zostało w pewien sposób zawieszona, a bank, który z założenia jako spółka prawa handlowego prowadzi działalność nastawioną na zysk nie był w stanie rozdysponować tych środków na inne inwestycje. Kwestia rozliczeń pomiędzy bankiem a konsumentem w przypadku stwierdzenia nieważności umowy powinna w sposób rozsądny uwzględniać okoliczność, że konsument korzystał z kwoty kredytu przez długi czas³⁶. Do tego wniosku bowiem prowadzi posłużenie się zasadami wiedzy i doświadczenia życiowego w celu określenia zarobkowego (po stronie banku) celu kredytu. Również Sąd Najwyższy wyraźnie zaznacza, że roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kwoty kredytu nie jest wykluczone, tym samym poniekąd 'otwiera furtkę' do odmiennej od dominującej dotychczas wykładni świadczenia nienależnego w kontekście umów kredytu walutowego.

Kluczowym dla wyjaśnienia sytuacji banków i kredytobiorców będzie ugruntowanie jednolitej linii orzeczniczej wskazującej który z podmiotów jest właścicielem kredytu w chwili stwierdzenia nieważności umowy kredytu. W moim przekonaniu, skoro udzielenie kredytu nie powoduje przeniesienia własności środków pieniężnych z banku na kredytobiorcę, deklaratoryjne stwierdzenie nieważności umowy kredytu przez sąd nie zmienia właściciela kredytu.

Summary

Consideration on the owner of the capital granted under a foreign currency credit following the annulment of the credit agreement on the example of credit granted in Swiss francs

The article is an attempt to determine the owner of the capital granted under a foreign currency credit granted in Swiss francs. The purpose of the article is to analyze and discuss the issue of annulment of foreign currency credit agreements in the case law of common courts and to assess the legitimacy of banks' claims against the plaintiffs (clients) to whom Swiss franc financing was granted.

³⁶ M. Urban-Theocharakis, *Skutki wyeliminowania z umowy kredytu hipotecznego klauzuli waloryzacyjnej zawierającej niedozwolone postanowienia umowne. Glosa do wyroku SN z dnia 28 października 2019 r., IV CSK 309/18*, LEX/el. 2019.

Jędrzej Grabowski

Student V roku prawa stacjonarnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; uczestnik uniwersyteckiego programu Business Law; członek Koła Naukowego Prawa Karnego Materialnego UKSW. Interesuje się między innymi prawem podatkowym i zagadnieniami dotyczącymi ochrony konsumentów.